Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

Jurriaan de Haan, The Possibility of Moral Dilemmas (diss. Amsterdam UvA), Amsterdam 2000, 275 p.; Philippa Foot, Natural Goodness, Oxford: Clarendon Press 2001, 125 p.

Zowel Foot als De Haan staat in een Angelsaksische traditie van metaethiek: zij doen beiden aan ethische theorievorming die filosofische en conceptuele vragen rond, respectievelijk, morele evaluatie en morele conflicten en dilemma's probeert te verhelderen. Mijn bespreking zal niet de volledige inhoud van de boeken bestrijken: beide auteurs besteden ruim aandacht

aan specifieke, hedendaagse debatten binnen de meta-ethiek die mijns inziens niet alle even interessant zijn voor rechtsfilosofie en rechtstheorie. Ik licht daarom thema's eruit die wel relevant zijn voor de lezers van dit tijdschrift.

Philippa Foot, inmiddels de tachtig gepasseerd, publiceert met *Natural Goodness* haar eerste volledige boek, eerder verschenen slechts (bundelingen van) artikelen. Zij staat bekend als een van de verdedigers van de deugdenethiek, die ook duidelijk het uitgangspunt vormt voor dit boek. De hoofdstelling is tweeledig: morele evaluatie, gebaseerd op het begrip 'het goede', heeft een natuurlijke basis en zulke morele evaluatie is een integraal onderdeel van een brede praktische rationaliteit. Met het eerste doelt Foot op het oordeel dat iets goed is voor een individu (mens, dier of plant) in het licht van de soort waar dat individu toe hoort. Een favoriet voorbeeld is de kwaliteit van buigzaamheid, die goed is voor riet, maar niet voor een eik. Zo'n evaluatief oordeel wordt gedaan door de eigenschap of het handelen van een individueel exemplaar te bezien vanuit het goed functioneren als exemplaar van zijn soort. Volgens Foot zijn deugden eigenschappen die goed zijn voor de menselijke soort of, preciezer, eigenschappen die ervoor zorgen dat individuen als mensen goed kunnen functioneren.

Dit artikel is afkomstig van de auteur en mag slechts worden gebruikt voor niet-commerciële doeleinden, zoals persoonlijk gebruik en onderwijs.

Ten tweede betoogt Foot dat het rationeel is om deugdzaam te handelen, om te doen wat een goed mens moet doen. Daarbij benadrukt zij dat morele oordelen onderdeel zijn van een bredere categorie van oordelen over menselijk handelen, die iets te maken hebben met de wil. Zoals ze zelf ook aangeeft, keert ze hiermee terug naar de klassieke (aristotelische) opvatting van deugden die de vier deugden van rechtvaardigheid, moed, wijsheid en prudentie gezamenlijk beschouwde, terwijl wij nu geneigd zijn alleen rechtvaardigheid (die de relatie met anderen betreft) als morele deugd te zien. De categorie 'evaluations of the rational human will' heeft gemeenschappelijk dat ze vrijwillig handelen tot onderwerp heeft. De juistheid of slechtheid van dat handelen kan steeds aan verschillende kenmerken ervan ontleend worden, het kan namelijk komen door de handeling zelf, door de gevolgen ervan, of door de beoordeling van de handelende persoon van zijn gedrag.

Vooral in de tweede stelling zitten interessante aanknopingspunten voor een rechtsfilosofische beschouwing: omdat Foot een breed begrip van evaluatie hanteert, kan dat zonder veel problemen ook op handelen in de context van het recht worden toegepast. Daarbij neemt ze duidelijk stelling in tegen een te scherp onderscheid tussen 'other-regarding'- en 'self-regarding'-handelen, waarmee ze veel meer aansluit bij de manier waarop handelen juridisch beoordeeld wordt dan een benadering die alleen de interactie met anderen moreel relevant verklaart. De rechtvaardiging om uit zelfbescherming af te zien van het te hulp schieten van een ander is zo bij-

voorbeeld gemakkelijker te onderbouwen. Soms levert Foots argumentatie ook controversiële standpunten op, zoals haar idee dat zelfmoord over het algemeen genomen (moreel) slecht is. Daarmee heeft haar benadering een duidelijk paternalistische inslag: van de deugd van het gelukkig worden naar iemand een handje daarbij helpen is maar een kleine stap.

De echte spanning in haar betoog betreft haar bewering dat het goede voor de mens een natuurlijke basis heeft. Foot erkent de diversiteit in wat een goed menselijk leven kan bepalen, maar houdt vol dat er toch een onderliggend begrip van het goede is dat op dezelfde manier werkt voor mensen als voor dieren en planten. Haar oplossing is te zeggen dat 'human good' *sui generis* is, maar dat de manier waarop we dat bereiken vergelijkbaar is met dieren of planten. Je kunt over mensen de ware uitspraak doen dat ze huizen bouwen, zoals we over vogels zeggen dat ze nesten bouwen. Ze appelleert hiermee aan een soort van zelfsprekendheid, die zulke uitspraken niet per se hebben. Zelfs huizen bouwen is niet iets wat alle mensen doen, er zijn genoeg nomadenvolken die dat niet doen. Op zich hoeft dat haar theorie niet te ontkrachten, als ze maar aanvullende argumenten zou geven waarom zulke uitspraken over de menselijke soort waar zijn. Daarin schiet haar verhaal echter tekort.

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

Waar Foot een uiteenzetting geeft van een eigen morele theorie, beperkt De Haan zich in eerste instantie tot een specifiek probleem: bestaan er morele dilemma's? In een bepaald opzicht is die beperking echter schijn, omdat hij vanuit het wel of niet kunnen erkennen van morele dilemma's een heel scala aan ethische theorieën op hun plausibiliteit beoordeelt. Enerzijds gaat zijn proefschrift dus over morele dilemma's, anderzijds over de onderliggende kwestie hoe morele ervaring en ethische theorie elkaar beïnvloeden. De kern van zijn verhaal is zijn theorie over morele conflicten en dilemma's als een subgroep daarvan. Hij onderscheidt schijnbare conflicten van werkelijke conflicten: in een werkelijk conflict zijn er twee handelingen, die niet beide uitgevoerd kunnen worden, maar die allebei door een sterke reden ondersteund worden. Dat betekent dat in een werkelijk conflict altijd een verlies optreedt. De meeste werkelijke conflicten hebben wel een oplossing, dat wil zeggen dat het beter is om handeling A uit te voeren dan handeling B, omdat de reden voor A sterker is. Dilemma's zijn speciale conflicten, omdat ze geen oplossing hebben: er staan twee sterke redenen of vereisten (requirements) tegenover elkaar en deze vereisten zijn niet te vergelijken. Dilemma's zijn dus conflicten waarbij incommensurabiliteit van waarden optreedt. Sterker nog: het zijn conflicten waarin constitutieve incommensurabiliteit van waarden optreedt, de waarde van dingen die constitutief, centraal, zijn voor het welzijn van de handelende persoon. *Sophie's Choice* is een klassiek voorbeeld van een dilemma: Sophie moet in het concentratiekamp kiezen tussen haar twee kinderen om er in elk geval

een te kunnen redden, maar het vereiste om elk van hen te redden is even sterk en er is geen manier om hun waarde te vergelijken. Dat betekent dat de keuze die in een dilemma gemaakt wordt, nooit volledig te rechtvaardigen is.

Een van de sterke punten van De Haans theorie over conflicten is dat hij kan uitleggen waarom iemand die in een werkelijk conflict verkeert, het gevoel heeft (en het gevoel hoort te hebben) dat hij tekortschiet. Dit gevoel noemt hij 'agent-regret'. In het geval van een conflict komt dit gevoel doordat je nog iets goed te maken hebt: hoewel je juist gehandeld hebt, heb je ook iets niet gedaan waarvoor wel een goede reden was. Als je bijvoorbeeld een belangrijke afspraak laat schieten om eerste hulp te verlenen bij een ongeluk, is dat de juiste beslissing, maar heb je wel reden om excuses aan te bieden voor het niet komen opdagen bij de afspraak. Op deze manier geeft hij de subjectieve beleving van conflictsituaties, het schuldgevoel, een plaats zonder conflicten in subjectieve termen uit te leggen.

Dit artikel is afkomstig van de website van Nederlandse Vereniging voor Rechtsfilosofie en Rechtsleer, www.nvrfr.nl, en mag niet worden verspreid zonder toestemming van de auteur, zoeker

Bij de uitleg van dilemma's is het subject prominenter aanwezig door de centrale plaats van constitutieve incommensurabiliteiten. Deze zijn volgens De Haan namelijk altijd gerelateerd aan de (handelende) persoon: je eigen commitments, relaties met familie en vrienden, absolute verboden om iets te doen. Zulke redenen staan tegenover persoonsneutrale redenen om bepaalde wenselijke toestanden te bevorderen. De Haan beweert dat er altijd persoonsgerelateerde redenen in een dilemma betrokken zijn, of dat minimaal een persoonsgerelateerde tegenover een persoonsneutrale reden staat.

Op dit punt vraag ik me af of hij zijn theorie van het dilemma niet te veel versmalt en mijn punt is dit te illustreren met twee verschillende extreme situaties waarin een jurist kan komen te verkeren. Een voorbeeld van een dilemma is de burgemeester of rechter in oorlogstijd: de keuze tussen collaboreren (meewerken met een moorddadig regime) en in functie mensen proberen te redden enerzijds, en ontslag nemen en de handen schoon houden anderzijds. Collaboreren is een persoonsgerelateerd verbod: je kunt voor jezelf niet verantwoorden mee te werken aan moord. Daartegenover staat de persoonsneutrale waarde van het redden van mensenlevens. Hiervoor werkt De Haans theorie van dilemma's. Maar nu een ander voorbeeld: een rechter moet beslissen over het scheiden van de Siamese tweeling Jody en Mary. Om het geval iets moeilijker te maken dan het in werkelijkheid was, gaan we ervan uit dat de tweeling vitale organen deelt, maar dat niet duidelijk is bij welk van de twee die organen horen. Wel duidelijk is dat slechts een van de twee kan blijven leven en dat ze daarvoor gescheiden moeten worden. Dit is een dilemma voor een rechter: ze moeten beiden blijven leven, maar het redden van de een impliceert het doodgaan van de ander en niets doen betekent dat ze beiden niet overleven. Kunnen we dit

Dit artikel uit Rechtenstraks Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom Juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

geval begrijpen in termen van constitutieve incommensurabiliteit? Dat bevredigt niet echt. De persoon van de rechter lijkt er hier alleen iets toe te doen, omdat hij in zijn functie de plicht heeft om te beslissen, maar verder is het niet echt een kwestie van persoonsgerelateerde redenen: het gaat om het redden van levens, waarbij de persoon die daarvoor verantwoordelijk is, slechts toevallig, uit hoofde van zijn functie, betrokken raakt. En toch is het een voorbeeld van een dilemma. Hier treedt de spanning tussen morele ervaring (waaronder ik hier, net als De Haan zou doen, de intuïtieve duiding van voorbeelden begrijp) en de ethische theorie naar voren: de ervaring van dilemma's beslaat meer dan De Haans theorie toelaat.

Ik heb met deze bijdrage, zoals gezegd, geen recht gedaan aan de rijkdom aan onderwerpen in beide boeken. Zo bespreekt Foot ook het interessante probleem van de immoralist aan de hand van Plato en Nietzsche. De Haan loopt in zijn boek een lange reeks ethische theorieën langs die iets over conflicten of dilemma's te zeggen hebben, waarbij ik als niet-ingevoerde in het debat wel af en toe moeite had om bij de les te blijven. Elk van de boeken bevat echter vooral prikkelende en originele gedachten die de gedachtevorming over morele problemen stimuleren.

Sanne Taekema (Tilburg)